

mo vaidmenį dabartinės prancūzų kalbos fiziniėje prigimtyje.“ (praleistas žodis „kirčio“), o turinyje skaitome: „Dėl ilgumo vaidmens dabartinės prancūzų kalbos fiziniėje truktūroje“ (= kirčio fiziniėje struktūroje). 40 p. šaltinių nuorodos, pažymėtos Nr. 21 ir 22, turėtų būti sukeistos vietomis. Panašių dalykų čia būtų galima suminėti ir daugiau.

Apskritai imant, antrasis kolokviumo medžiagos tomas rodo gana platų jo leidėjų užmojį. Norėtusi tikėti, kad šis bendras fonetistų ir ryšių inžiierių leidinys toliau plės savo darbų problematiką ir išvarys platų barą lietuvių ir kitų kalbų fonetinių sistemų tyrinėjimuose.

A. Pupkis.

Alfred Senn, Handbuch der litauischen Sprache. Band I: Grammatik. Carl Winter Universitätsverlag. Heidelberg, 1966, 495 p.

Neseniai pasirodžiusi Alfredo Senno¹ knyga yra trečioji po karo mokslinė lietuvių kalbos gramatika šalia J. Otrėmskio² ir Lietuvių kalbos ir literatūros instituto³ išleistųjų. Handbuch'o antroji dalis – chrestomatija ir žodynas⁴ – pasirodė anksčiau.

Knygą sudaro dešimt skyrių. Pirmajame, įvadiniame skyriuje (p. 21–90), aptariama lietuvių ir, apskritai, baltų praistorija, svarbesni Lietuvos bei lietuvių kalbos istorijų dalykai, kalbinė giminystė (genetiniai ryšiai su kitomis baltų kalbomis, baltų-slavų kalbinės vienybės problema ir kt.), lietuvių kalbos tarmės ir jų santykis su literatūrine kalba, aprašomi dabartinės literatūrinės kalbos garsai, dėstoma rašyba, svarbesnieji fonetikos reiškiniai, nurodomi pagrindiniai garsų raidos bruožai. Nors fonetikai skirta ir nemaža įvado dalis, vis dėlto knygoje pasigendame savarankiško fonetikos skyriaus. Garsinei kalbos pusei autoriaus pernelyg mažai kreipiamas dėmesio.

Antrajame, deklinacijai skirtame skyriuje (p. 91–220), detaliam aprašomas daiktavardžių, būdvardžių, dalyvių, įvardžių ir skaitvardžių linksniavimas. Daug kalbama apie formų kirčiavimą. Nurodomos gretiminės lytys, taip pat tarmių bei senųjų raštų atitikmenys. Kalbos duomenys aprašomi labai kruopščiai ir tiksliai, pasakytume, netgi preciziškai. Pateikiama daug gražių pavyzdžių, autoriaus ne per vieną dešimtį metų stropiai prirankiotų tiek iš senųjų, tiek ir iš naujųjų raštų bei tautosakos.

Trečiajame (p. 221–254) ir ketvirtajame (p. 255–297) skyriuose aprašomi veiksmažodžiai: jų asmenavimas, formų daryba, kirčiavimo ypatybės ir kt. Šie abu skyriai parašyti lygiai taip pat kruopščiai, kaip ir antrasis.

¹ Autorius yra šveicarų kilmės amerikiečių kalbininkas. 1922–1930 m. jis dėstė Kauno Vytauto Didžiojo universitete, 1929 m. išleido populiarią lietuvių kalbos vadovėlį: Alfred Senn, Kleine litauische Sprachlehre. Heidelberg, 1929.

² J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego. Tom I. Wiadomości wstępne. Nauka o głoskach. Warszawa, 1958. Tom II. Nauka o budowie wyrazów. Warszawa, 1965. Tom III. Nauka o formach. Warszawa, 1956.

³ Lietuvių kalbos gramatika, t. I. Fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis), V., 1965. (Redagavo K. Ulvydas; tomo autoriai: A. Laigonaitė, V. Mažiulis, K. Ulvydas, V. Urbutis, V. Vaitkevičiūtė, A. Valeckienė).

⁴ Alfred Senn, Handbuch der litauischen Sprache. Band. II: Lesebuch und Glossar. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1957.

Pentajame skyriuje (p. 298–315) nagrinėjamos nekaitomosios kalbos dalys. Trumpiausiai kalbama apie prielinksnius. Jų reikšmių visai neliečiama, o vartojimas su atskirais linksniais aptiriamas VIII skyriuje, kuriame kalbama apie linksnių vartojimą.

Šeštasis skyrius (p. 316–351) skirtas žodžių darybai. Kaip autorius klasifikuoja žodžių darybos medžiagą, matyti kad ir iš poskyrių pavadinimų: „Iš daiktavardžių išvesti daiktavardžiai“, „Iš veiksmažodžių išvesti daiktavardžiai“, „Iš daiktavardžių išvesti būdvardžiai“, „Iš veiksmažodžių išvesti būdvardžiai“, „Iš būdvardžių išvesti daiktavardžiai“, „Deminutyvai“, „Tikriniai vardai“, „Išvestiniai veiksmažodžiai“, „Sudėtiniai vardažodžiai“.

Septintasis (p. 352–380), aštuntasis (p. 381–440) ir devintasis (p. 441–475) skyriai skirti vardažodžių ir veiksmažodžių vartojimui. Juose gana detalai aprašoma atskirų kalbos dalių, linksnių ir veiksmažodžio formų vartoseną.

Paskutiniame, dešimtajame skyriuje (p. 476–489), paliečiami kai kurie sintaksės klausimai („Zur Satzlehre“).

Reikia konstatuoti, kad gramatikos autorius yra gerai susipažinęs su tarybine lituanistika, plačiai panaudoja tarybinių lituanistų tyrinėjimus. Knygoje remiamasi bei naudojami V. Ambrazo, J. Balčikonio, J. Balkevičiaus, L. Drotvino, P. Gailiūno, D. Gargasaitės, Vl. Grinaveckio, I. Jašinskaitės, Z. Jonikaitės, J. Kabelkos, J. Kazlausko, K. Korsako, J. Kruopo, V. Labučio, A. Laigonaitės, J. Lebedžio, A. Lyberio, V. Mažiulio, K. Morkūno, J. Palonio, J. Paulausko, A. Sabaliausko, Br. Savukyno, J. Senkaus, D. Skurkaitės, N. Sližienės, K. Ulvydo, V. Urbučio, V. Vaitkevičiūtės, A. Valeckienės, E. Valiulytės, A. Vidugirio, B. Vosylytės, Z. Zinkevičiaus, A. Žirgolio ir J. Žukauskaitės darbai.

Lietuvių kalbos faktai recenzuojamoje gramatikoje, apskritai, traktuojami mokamai, su nuovoka. Visas darbas daro labai gerą įspūdį. Vis dėlto vienas kitas dalykėlis jame yra taisytinas. Žemiau nurodomi kai kurie pastebėti netikslumai, nepretenduojant į išsamumą.

Pirmiausia reikia pasakyti porą žodžių apie gramatikoje pateikiamas paradigmas. Į jas autorius įtraukė iliatyvo ir dviskaitos formas, pvz.: a) *Jōnan, broliūkan, Jōnuosna, broliūkuosna*⁵ 107 ir t. t., b) (*dū*) *Jonū, (dvi) gālvi, (dviem) Jōnam, galvóm, (dviēm) Jōnam, galvóm* 107, 120 ir t. t., c) (*mūdu, mūdvi*) *āugava, rišava, (jūdu, jūdvi) āugata, rišata* 226 ir t. t. Iliatyvas ir dviskaita yra lietuvių tarmių (ir, žinoma, senųjų raštų), o ne šių dienų literatūrinės kalbos turtas, todėl jų formas reikėjo aptarti atskirai, bet ne įlieti į literatūrinės kalbos paradigmas lygia greta su kitomis norminėmis formomis. Tai, kad atskiri iš Rytų Lietuvos kilę autoriai kartais savo raštuose pavartoja vieną kitą iliatyvo, o vakarų Lietuvos atstovai dviskaitos formą, mums šios teisės anaipolt neduoda. Tokios autoriaus paradigmos nėra būdingos ne tik dabartinei lietuvių literatūrinei kalbai, bet ir jokiai tarmei, nes tie lietuviai, kurie vartoja iliatyvą, paprastai neturi dviskaitos (bent veiksmažodžių), ir atvirkščiai, kurie gyvai vartoja dviskaitos formas, neturi iliatyvo linksnio. Pateiktos paradigmos geriau tiktų senesnio laikotarpio kalbai.

⁵ Asmenis ir kitus gyvus padarus reiškiančių daiktavardžių iliatyvai ir inesyvai praktiškai bemaž nevartojami, todėl tokių daiktavardžių iliatyvo, kaip ir inesyvo (pvz., *Jonė, broliukė, Jōnuose. broliūkuose* 107) formas į paradigmas dėti nevertėjo.

Į būdvardžių paradigmas autorius įdėjo dvejopas vienaskaitos iliatyvo formas, pvz., *storañ* || *storàna*, *storôn* || *storôna* 145, *gerañ* || *geràna*, *gerôn* || *gerôna* 146, *branguñ* || *brangùna*, *brangiôn* || *brangiôna* 154. Dėl antrųjų poros narių (ilgesnių formų su -a) reikia pasakyti, kad jos dabar jau visai baigia išnykti, girdėtos senų žmonių kalboje šalia daug dažnesnių trumpųjų tik lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose apie Kabeliūs (15–20 km į pietvakarius nuo Marcinkonių), Valkininkūs, Gervėčius, kur kirčiuojama *storanà*, *storonà* ir t. t., o ne *storàna*, *storôna*. Moteriškosios giminės formos liaudies dainose (dėl ritmikos?) fakultatyviškai kartais sukirčiuojamos ir *storôna*, bet vyriškosios giminės *storàna* tipo kirčiavimo visai neaptikta. Iš kur autorius taip šias formas sukirčiavo?

Recenzuojamoje gramatikoje daug kur netiksliai arba net klaidingai rašoma apie lietuvių kalbos tarmes, pateikiami netikri jų duomenys. Tačiau dėl to labai kaltinti autoriaus netenka, nes jį klaidino ankstyvesnė dialektologinė literatūra, kurios duomenų patikrinti jis, gyvendamas Filadelfijoje, žinoma, negalėjo. Antai, p. 48 autorius, sekdamas kitais, rašo, kad rytų aukštaičiai „pantininkai“ apie Pășvitinį, Liňkuvą, Lýgumus, Šėduvą, Krėkenavą ir Ramýgalą tik tvirtagalius *q̃*, *ẽ* ir *añ*, *añ*, *eñ*, *eñ* verčią *õ*, *ẽ*, *oñ*, *oñ*, *ẽñ*, *ẽñ*. Iš tikrųjų apie Pășvitinį, Liňkuvą, Lýgumus, Šėduvą *q* ne tik tvirtagalys, bet ir tvirtapradis verčiamas *o*, tačiau *ẽ* verčiamas *ẽ* tik galūnėje, šaknyje tariama *e*; apie Krėkenavą, Ramýgalą vietoj *q*, *ẽ* visuomet tariama tik *a*, *e* (balsių ilgumas visame „pantininkų“ plote priklauso nuo kirčio). Tvirtagaliai *añ*, *añ*, *eñ*, *eñ* iš tikrųjų verčiami *oñ*, *oñ*, *ẽñ*, *ẽñ* (pirmasis dėmuo trumpas!) tik apie Pășvitinį, Liňkuvą, Lýgumus, o apie Krėkenavą, Ramýgalą tariama *uñ*, *uñ*, *iñ*, *iñ*.

Panašiai netiksliai tame pačiame puslapyje tvirtinama, kad „pantininkų“ kaimynai „pontininkai“ tvirtapradžius *án*, *ám*, *én*, *ém* verčią *ón*, *óm*, *én*, *ëm*. Iš tiesų jie tik *án*, *ám* verčia *ón*, *óm*, o *én*, *ém* išlaiko sveikus.

Autorius neteisingai Sálako apylinkes priskiria „dzūkams“ (p. 49), netiksliai nurodo rytinių ir vakarinių „dzūkų“ ribą (p. 50 Rūdinkus ir Butrimónis priskiria „rytų dzūkams“), operuoja nesama I-osios linksniuotės daiktavardžių dat. sing. galūne *-ai*⁶ (p. 89), nesama žemaičių *u* kamieno loc. sing. galūne *-ije*⁷ (p. 133), fiktyvia „pantininkų“ forma *sint* ‘senti’ (p. 48; šiame žodyje *en* rytų aukštaičiai išlaiko sveiką), dirbtinai atskiria Alytaūs, Trąkų apylinkių preterito formą (*par*)*važiāv* nuo kitų pietų aukštaičių (*par*)*važiáu* (p. 236; iš tikrųjų visur tariama su *-áu*), Kuršėnų apylinkei primeta pietų aukštaičiams būdingą įvardžiuotinių būdvardžių *juodój žemėlė* tipo formos trumpinimą (p. 97).

Įvardžio formų kirčiavimą *màne*, *tàve*, *sàve* autorius tapatina su įprastiniu kirčio atitraukimu tarmėse (p. 96), tačiau iš tikrųjų tokios formos vartojamos ir kirčio visai neatitraukiančiose tarmėse.

Toks *ja* kamieno vienaskaitos vardininko galūnės trumpinimas, kaip *vės* ‘vėjas’, turimas tik žemaičių tarmėje, taigi, gerokai mažesniame plote, negu trumpinimas *vaikas* ‘vaikas’. Iš gramatikos (p. 110, § 107) to nematyti.

Žemaitiškos formos *vėdu*, *vėdvi* (p. 191) ir *sapnavoū* (p. 236) rašytinos *vėdu*, *vėdvi* ir *sapnāvou* (< *sapnāvova*).

⁶ Žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, V., 1966, p. 94–96; В. Мажюлис, К балтийскому и индоевропейскому датию ед. ч. — „Baltistica“, II (2), V., 1966, p. 134–136.

⁷ Tokia galūnė ir kitose tarmėse neaptikta, buvo vartojama tik Prūsų Lietuvoje. Žemaičiai turi galūnę *-uo* (tariama *-ou/-ō/-ū*).

Negalima sutikti su autoriaus teigimu, kad negimininiai įvardžiai neturi iliatyvo, adesyvo ir aliatyvo formų (p. 190). Šių įvardžių iliatyvo, kaip ir inesyvo, formos iš tikrųjų gana retos⁸, tačiau adesyvo ir aliatyvo labai paplitusios, vartojamos netgi dažniau, negu daiktavardinės⁹.

Liepiamosios nuosakos formas su galūnėmis 2. sing. *-ai*, 1. pl. *-aim*, 2. pl. *-ait* vartoja rytų aukštaičiai vilniškiai („rytų dzūkai“), autoriaus p. 240 nurodomas Užulėnis čia nepriklauso.

Lazdijų apylinkėse, kaip ir visame pietų aukštaičių („vakarinių dzūkų“) tarmės plote, vartojamos tariamosios nuosakos 1. sing. formos su *-tau*, autoriaus p. 243 nurodomos formos su *-čia* šiam kraštui nebūdingos. Trumpasis pastarųjų formų variantas su *-č* (*eič*, *mėsč*...) iš tikrųjų turimas ne tik liaudies dainose (p. 243), bet ir šnekamojoje kalboje, užfiksuotas visame lietuvių kalbos plote, išskyrus vakarinę žemaičių tarmės dalį ir pietų aukštaičius.

Autorius pernelyg laisvai elgiasi, skaldydamas žodžius, pvz., randa sufiksą *-alas* žodyje *itālas*, sufiksą *-atas* žodyje *žyvātas*, sufiksą *-grafas* žodyje *telegrāfas*, sufiksą *-logas* žodyje *katalògas* (p. 109), sufiksą *-čius* vietovardyje *Subāčius* (p. 136). Dabartinėje lietuvių kalboje, rodos, toks žodžių skaldymas neįmanomas. Tiesa, autorius taip elgiasi ne žodžių darybos skyriuje, bet aprašydamas daiktavardžių kirčiavimą Šiuo atveju reikėjo autoriui vartoti ne priesagos (sufikso), bet žodžio pabaigos ar kurį kitą terminą.

Negalima sutikti su autoriumi, kad latvių kalboje, kaip ir lietuvių, visi priebalsiai (išskyrus jotą) gali būti tariami dvejopai, būtent, minkštai ir kietai (p. 31–32). Iš tikrųjų latvių kalboje tokio priebalsių minkštėjimo, koks turimas lietuvių kalboje, visai nėra. Šiuo atveju latvių kalba labai skiriasi nuo lietuvių.

Tokių permissyvo formų, kaip *tenešiž*, *tesišinai*, nereikėtų kartu su autoriumi laikyti pasenusiomis („bereits veraltende“ p. 241), nes jos iš tikrųjų vartojamos labai plačiai tiek dabartinėje literatūrinėje kalboje, tiek ir tarmėse (ypač rytinėje Lietuvos pusėje).

Netikslus teigimas, kad skaitvardis *vīenas/-ā* negalys turėti įvardžiutinės formos (p. 213), plg. senųjų raštų *Sunau wienaffis* Mž. 217₆, *del wienoia sunaus* PK 32₇, *ing wienągi Diewą* PK 112₆.

Čia išskelti smulkūs netikslumai (jų be abejo yra ir daugiau) anaipol neturi sumenkinti iš tikrųjų didelio ir rimto veikalo. Recenzuojamoji gramatika tiek dėl joje sukauptų kalbos duomenų gausumo, tiek ir dėl originalios, daugeliu atveju įtikinamos interpretacijos, yra rimtas lituanistikos mokslo indėlis. Išleisdamas šią gramatiką (ir anksčiau chrestomatiją), autorius aprūpino Vakarų universitetus gera lituanistikos mokymo priemone, nes iki šiol turėti O. Vydemano¹⁰ ir A. Leskyno¹¹ vadovėliai jau visai pasenę, o A. Šleicherio¹² ir Fr. Kuršaičio¹³ gramatikos dabar jau traktuotinos visų pirma kaip monumentalūs Rytų Prūsijos lietuvių kalbos paminklai.

Z. Zinkevičius

⁸ Žr. Z. Zinkevičius, min. veik. 293 (§ 482).

⁹ Žr. ten pat (§ 483).

¹⁰ O. Wiedemann, Handbuch der litauischen Sprache. Grammatik. Texte. Wörterbuch. Strassburg, 1897.

¹¹ A. Leskien, Litauisches Lesebuch mit Grammatik und Wörterbuch. Heidelberg, 1919.

¹² A. Schleicher, Litauische Grammatik. Prag, 1856; Litauisches Lesebuch ung Glossar. Prag, 1857.

¹³ Fr. Kurschat, Grammatik der litauischen Sprache. Halle, 1876.